

dr Anna Ledzińska
Pracownia Łaciny Średniowiecznej
Instytut Języka Polskiego PAN
anna.ledzinska@ijp.pan.pl

Definicje świętości u Izydora z Sewilli - rekonesans.

Izydor z Sewilli żyjący na przełomie VI i VII wieku w Wizygockiej Hiszpanii stawiał sobie za cel utrwalenie i objaśnienie całej dostępnej wiedzy zgromadzonej i zapisanej przez rodzaj ludzki, również tej dotyczącej trudno opisywalnej dziedziny *sacrum*. W łacinie czasów klasycznych i późniejszych ten aspekt ludzkiego doświadczenia opisywany był różnymi słowami o zmieniających się przez wieki polach znaczeniowych i frekwencji. Celem niniejszego artykułu jest zestawienie definicji świętości desygnowanej leksemem *sanctus* zapisanych w dziełach Izydora. Wybór leksemu *sanctus* podyktowany jest wstępnymi obliczeniami frekwencji kilku wyrazów opisujących świętość przeprowadzonymi na korpusie dzieł Izydora wydanym w ramach *Patrologiae cursus completus* J.P. Migne'a¹. SANCTUS wraz z rodziną związanych z nim wyrazów, tzn. wyrazy współdzielące rdzeń sanct*, występują wyraźnie częściej (około 900 wystąpień) niż te, które zawierają np. rdzeń sacr* (ok. 570), divin* (ok. 450), beat* (ok. 140), czy pi* (zawężone do lemm *pius* i *pietas* - około 100) i relig* (z pominięciem czasownika *religo* współdzielącego tę zbitkę liter - ok. 90)².

Mówiąc o znaczeniach wyrazów oraz przywołując przykłady odwoływać się będę do następujących słowników łaciny klasycznej i kościelnej: *Oxford Latin Dictionary* (dalej O.)³, Słownik łacińsko-polski pod. red. prof. J. Korpantego (K.)⁴, a dla uzupełnienia również starszy leksykon zredagowany przez E. Forcelliniego (F.)⁵, ponieważ jedynie ten ostatni uwzględnia autorów piszących po roku 200 n.e., a więc również tych epoki patrystycznej. Jednak jako

¹ Jako korpus rozumiany jest tutaj zbiór wszystkich dzieł Izydora zawarty w: Arévalo, F. *Isidori episcopi Hispaniarum doctoris opera omnia*, t. 1-7, Roma 1797-1803 przedrukowany w Migne, J.P. *Patrologia Latina* (PL), Paris 1844-1855, t. 81-84.

² Wyliczeń dokonano na podstawie edycji cyfrowej PL zamieszczonej na stronie: [Corpus Corporum](http://www.mlaf.uzh.ch/MLS/xanfang.php?corpus=2&lang=0) <http://www.mlaf.uzh.ch/MLS/xanfang.php?corpus=2&lang=0> [dostęp: 13.04.2018], przy użyciu dostępnych tam narzędzi. Ponieważ opcje kwerend nie są tam rozbudowane i nie umożliwiają pełnej weryfikacji wyników, frekwencje podano w szacunkowym zaokrągleniu.

³ *Oxford Latin Dictionary*, red. P.G. W. Glare i in., Oxford 1968; Nie wykorzystano natomiast *Thesaurus Linguae Latinae*, który obejmuje obecnie hasła do REDDO (vol. XI, fasc. III, Oldenbourg 2016)

⁴ *Słownik łacińsko-polski*, red. J. Korpanty i in., t. 2, Warszawa 2003

⁵ *Totius Latinitatis Lexicon*, red. E. Forcellini i in., Prati 1858-60

podstawowe źródło opisu leksyki ojców kościoła wykorzystano *Dictionnaire* opracowany przez A. Blaise'a (Bl.)⁶.

Izydor ujawnia swój pogląd na znaczenie omawianego słowa w dwóch dziełach - *Dyferencjach* oraz *Etymologiach* - o specyficznym sposobie prezentacji treści związanym z przekonaniem, że język jest kluczem hermeneutycznym, dzięki któremu można wniknąć w tajemnice świata i wieczności⁷. Pod tytułem *Differentiae* zachowały się dwie księgi, pierwotnie funkcjonujące osobno⁸. Metoda wydobywania znaczeń wyrazów poprzez uwypuklanie różnic, czyli dyferencję, była używana w piśmiennictwie nurtu gramatycznego już wcześniej i sam Izydor korzystał z takich anonimowych zbiorów komponując swój tekst⁹. Z jednej strony tradycyjnie metoda ta służyć miała do celów ściśle technicznych - zabezpieczenia poprawności języka poprzez ściśle definiowanie synonimów, homonimów itp. z drugiej jednak dyferencja jako taka zaliczana była do definicji stosowanych w sztuce dialektycznej i umożliwiać miała porządkowanie i rozróżnianie pojęć celem dotarcia do samej istoty opisywanej rzeczy, zagadnienia czy idei. Sewilczyk miał świadomość również tego drugiego wymiaru dyferencji, czemu dał wyraz objaśniając to pojęcie w obrębie księgi II (25,2) *Etymologii*, poświęconej m.in. dialektyce, choć już definicja w księdze I (31) *Origines*, opisującej zagadnienia gramatyczne, opierała się na dziele Mariusza Wiktoryna *De diffinitionibus*, a więc wykraczała poza tradycję gramatyczną¹⁰. W pełni możliwości metody rozróżniającej do definiowania subtelnych różnic pomiędzy pojęciami filozoficzno-teologicznymi, a nie słowami, zostały wykorzystane przez Sewilczyka w dziele *De differentiis rerum*, stanowiącym wykład prawd wiary¹¹. Jednak nawet księga *De differentiis verborum* zawierająca przeważnie proste dyferencje typu gramatycznego¹², już w prologu nawiązuje do najważniejszego konceptu myśli izydoriańskiej - *origo*, sygnalizując tym samym, że i te definicje służyć mogą poznaniu prawdy.

Tak więc księga *De differentiis verborum* zawiera poniższy opis:

⁶ *Dictionnaire latin-française des auteurs chrétiens*, red. A. Blaise, Strasbourg 1954

⁷ Dla Izydora gramatyczne metody objaśniania prezentowanych treści stanowiły sposób na dotarcie do prawdy na temat opisywanych słowami pojęć i rzeczy. Por. np. Elorduy, E. *San Isidoro: unidad orgánica de su educación reflejada en sus escritos. La gramática ciencia totalitaria*, w: *Miscellanea Isidoriana. Homenaje a S. Isidoro de Sevilla en el XIII centenario de su muerte*, red. P.J.A. de Aldama, Roma 1936, s. 293–323.

⁸ Por. G. Brugnoli, *Il liber de differentiis rerum di Isidoro di Sevilla*, „*Vetera Christianorum*” 1 (1964), s. 65–82 (szczególnie s. 67–68); Codoñer C. *Historia del texto del libro I de las „Differentiae” de Isidoro de Sevilla*, „*Revue d'histoire des textes*” 14–15 (1984–1985), s. 77–95

⁹ Por. Díaz y Díaz, M.C. *Wstęp*, w: Oroz Reta J., Marcos Casquero M.A. (wyd.), *San Isidoro de Sevilla. Etimologías I–X*, Madrid 1982, s. 116; Codoñer C. *Wstęp*, w: *De differentiis liber I*, s. 27–42

¹⁰ Por. Fontaine, J. *Isidore de Séville et la culture classique dans l'Espagne wisigothique*, Paris 1959, t. 1, s. 39

¹¹ Por. Brugnoli, G. *Il liber...*; Elorduy, E. *San Isidoro: unidad orgánica de su educación reflejada en sus escritos. La gramática ciencia totalitaria*, w: *Miscellanea Isidoriana. homenaje a S. Isidoro de Sevilla en el XIII centenario de su muerte 636 - 4 de Abril, 1936*, Roma 1936, s. 293–323

¹² Por. 52. Codoñer C., *La conception de la „Differentia” dans le recueil „Inter Aptum” d'Isidore de Seville*, „*Revue de Philologie*” 60 (1986), s. 187–196

33(498). Inter Sacrum, religiosum, et sanctum. Sacrum uocamus quod ad Deum pertinet, religiosum quod ad homines iustos, sanctum uero quod ad aliquid sancitur quoque uiolato poena committitur. Sacrum uero et sanctum est, sanctum uero non continuo sacrum. Item sanctum semper in bonam partem ponitur, sacrum uero duo significat, et bonum, et malum¹³.

Zacytowana wyżej dyferencja należy do tych bardziej rozbudowanych, wykraczających poza definicję homonimów czy wyrazów brzmieniowo podobnych¹⁴. Rozważa się tu raczej synonimy słów o zazębiających się polach znaczeniowych, których użycie różni się w zależności od kontekstu, na co zwracają uwagę również współcześni językoznawcy. Jak widać, zsubstantywowany przymiotnik *sanctum* - 'rzecz święta, coś świętego' został przez Izydora wyprowadzony od *participium perfecti passivi* czasownika *sancio*, co zgodne jest z obecną wiedzą na temat etymologii tego wyrazu¹⁵. Znaczenie zaś mieści się w pierwszym z trzech głównych znaczeń, które przymiotnik *sanctus* posiadał w starożytności - 'chroniony sankcją kultową, nienaruszalny, nietykalny, święty'¹⁶. Opisywano w ten sposób rzeczy - np. *aerarium sanctius* - specjalny skarbiec zawierający środki gromadzone na wypadek wojny¹⁷, ludzi podlegających świętemu prawu gościnności¹⁸, a także obowiązujące prawa i złożone przysięgi¹⁹. Już u autorów II w. n.e. znaleźć można próbę definicji tego znaczenia opartą o rozróżnienia - Ulpian odnosi je do antytezy pomiędzy tym, co uświęcone, a tym co pozbawione charakteru sakralnego pisząc: *proprie dicimus sancta, quae neque sacra neque profana sunt, sed sanctione quadam confirmata*²⁰. Tak więc dla niego *sanctum* jest czymś innym niż 'święte/nieświęte', czymś, co wyznaczane jest przez jakąś *sanctione* - 'zasadę, normę prawną'²¹. Z kolei Festus w *De uerborum significatu* opracowanym na podstawie prac Verrusa Flaccusa przytacza takie rozważania: *inter sacrum autem, et sanctum, et religiosum differentias bellissime refert (Gallus): sacrum aedificium, consecratum deo; sanctum murum, qui sit circum*

¹³ Cytuję za wydaniem: Codoñer C. (wyd.) *De differentiis liber I*, Belles Lettres, Paris 1992, s. 102; Zbliżoną w treści dyferencję *Inter locum religiosum et sacrum et sanctum* (wg. wydania F. Arevalo zamieszczonego w *Patrologii łacińskiej* J. P. Migne'a nosi ona nr 341) autorka uznaje za nieautentyczną i zamieszcza w Dodatku, *op.cit.* s. 461; w tym miejscu pragnę podziękować dr Martinowi Fiedlerowi z Bayerische Akademie der Wissenschaften za ułatwienie mi dostępu do brakującej literatury przedmiotu

¹⁴ O pięciu typach dyferencji pisze Codoñer C., *Differentia y etymologia, dos modos de aproximación a la realidad*, w: *De Tertullien aux Mozarabes: Mellanges offerts à Jacques Fontaine*, t. 2, Paris 1992, s. 19–30.

¹⁵ Por. Ernout, A. Meillet, A. *Dictionnaire Étymologique de la Langue Latine. Histoire des Mots*, Paris 1959, s. 587; Vaan, de M. *Etymological Dictionary of Latin and other Italic Languages*, Leiden-Boston 2008, s. 532

¹⁶ K. s. . 682, pkt I.1.

¹⁷ O. s. 1687 pkt 1c

¹⁸ *ib.* pkt 1b

¹⁹ *ib.* pkt 1a,d

²⁰ *ib.* pkt 1e

²¹ C. Codoñer w komentarzu do tego fragmentu stwierdza, że *passus sacrum uero et sanctum est, sanctum uero non continuo sacrum* stanowi własny wkład Izydora w definicję i opiera się na cytowanym powyżej zdaniu zaczerpniętym z Ulpiana; por. Codoñer C. (wyd.) *De differentiis liber I*, s. 313

*oppidum; religiosum sepulcrum, ubi mortuus sepultus aut humatus sit, satis constare ait*²². Również tutaj na tle leksemów *sacer* i *religiosus* pojawiających się w identycznej, jak u Izydora, konfiguracji, *sanctus/sanctum* odróżniane jest od tego, co należne jest bóstwu, a więc święte w sensie religijnym i tego, co przynależy do człowieka sprawiedliwego, a więc jest czcigodne, chwalebne pod względem moralnym czy etycznym.

Trzeba przy tym zaznaczyć wyraźnie, że owe znaczenia przypisywane przez teoretyków innym leksemom były jednak wyraźnie obecne już w czasach klasycznych również w polu znaczeniowym słowa *sanctus*. Definiowane jest ono przez autorów słowników dwoma - poza wyżej opisanym - znaczeniami. Pierwsze z nich odpowiada opisowi: 'święty, błogosławiony, boski, czcigodny, dostojny' w odniesieniu do bogów i wszelkich przynależnych im miejsc, rzeczy itp., w tym do pewnego stopnia również do osób zmarłych, a także do natchnionych przez bogów wieszczów i poetów. Jakiś element ponadludzkiej czci rysuje się również w użyciach związanych z opisem rodziców, czcigodnych instytucji, takich jak senat, oraz w tytułaturze cesarzy²³. Drugie odnosi się do cech człowieka i jego działań - 'prawy, nieskazitelny, cnotliwy, moralnie czysty'²⁴.

Jak się wydaje, Izydor miał do pewnego stopnia świadomość przenikania się pól znaczeniowych bliskoznacznych wyrazów, skoro pisze: *Sacrum uero et sanctum est, sanctum uero non continuo sacrum*. Znaczyłoby to, że w jego odbiorze, to, co *sanctum* stanowi szerszą kategorię od *sacrum*. *Sacrum* opisuje to, co przynależy, odnosi się do bóstwa, zaś *sanctum* w pewien sposób też, gdyż wszystko, co związane z *sacrum*, otoczone jest sankcją kultową. Jednak *sanctus* odnosi się też do jakichś innych obiektów, które są nienaruszalne, nietykalne. Przytoczone powyżej przykłady użycia *sanctus* u innych autorów w tym znaczeniu pokazują, że może chodzić o obiekty pozareligijne, lecz otoczone specjalnym szacunkiem wynikającym z ich znaczenia dla społeczności, a więc prawa, przysięgi, specjalny skarbiec, a nawet mur miasta²⁵.

Wraz z chrześcijaństwem pojawiła się potrzeba definiowania nowych zjawisk, przedmiotów, pojęć teologiczno-filozoficznych²⁶, co nie pozostało bez wpływu na całą grupę wyrazów opisujących świętość. W obrębie leksemu *sanctus* właśnie dwa ostatnie z opisywanych znaczeń - 'święty, błogosławiony, boski' oraz 'prawy, nieskazitelny, cnotliwy' -

²² ib.

²³ K. s. 682, pkt I.2.; O. s. 1687, pkt 2-3

²⁴ K. s. 682, pkt I.3.; O. s. 1687, pkt 4

²⁵ Por. również niżej, w definicji z Iz. Et. XV, 4

²⁶ O przemianach łaciny pod wpływem chrześcijaństwa por. Bourgain, P. *Le latin médiéval*, Turnhout 2005, s. 23-25; Brown, S.F. *Theology and philosophy*, w: *Medieval Latin. An introduction and Bibliographical guide*, red. F.A.C. Mantello, A.G. Rigg 1996, s. 93-105; Por. także Blaise, A. *Manuel du Latin chrétien*, Strasbourg 1955

znacząco się upowszechniły i zaczęły dominować. Nie sposób byłoby przedstawić tutaj całego wachlarza zastosowań tego popularnego przymiotnika, jednak przytoczę najważniejsze, wyróżniające się użycia wyrazu. Najważniejszym z nich jest odniesienie do Boga w ogóle (zsubstantywizowane *sanctus*) i osób trójcy świętej w następujących połączeniach: '*sanctus, sanctus, sanctus*', '*sanctus Spiritus*', '*sanctus Dei*'²⁷. *Sanctus* mógł być też anioł²⁸, a także człowiek moralnie dobry, czysty, godny czci²⁹, jak również starotestamentalny patriarcha³⁰, apostoł, męczennik, lub po prostu wierny, czyli członek kościoła³¹, a także człowiek we wspólnocie kościelnej otaczany czcią jako święty³² (w tych wiekach procedura kanonizacyjna nie była jeszcze ukształtowana, więc nie można tu mówić jednoznacznie o tytule świętego czy błogosławionego³³). Święta była również każda rzecz, sprawa i osoba poświęcona Bogu i do niego należąca³⁴. W formie zsubstantywizowanej *sanctum* znaczyło tyle co świętość, lub bardziej konkretnie świątynia, a w Starym Testamencie żywność składana w ofierze i, zapewne przez skojarzenie z nią, w pismach Ojców kościoła – chleb eucharystyczny³⁵.

Rodzi się zatem pytanie czy definicja zamieszczona w obrębie dyferencji *sacer - religiosus - sanctus*, nie odnosząca się *explicite* do owych rozpowszechniających się w łacinie chrześcijańskiej sensów, powstała jedynie jako nawiązanie do zbiorów dyferencji funkcjonujących w literaturze szkolnej, z których Izydor korzystał i na których się wzorował przy komponowaniu I księgi *Dyferencji*³⁶, czy też stanowi świadectwo jego pojmowania sensu wyrazu. Dwie kolejne definicje, które należy rozważyć próbując odpowiedzieć na to pytanie, zostały zaczerpnięte z księgi X i XV *Etymologii*.

²⁷ Bl. s. 736, pkt 4

²⁸ ib. pkt 5

²⁹ ib. s. 736, pkt 2; 737, pkt 8

³⁰ ib. s. 736, pkt 6

³¹ ib. s. 736-737, pkt 7

³² ib. s. 737, pkt 9

³³ Por. Misztal, J. *Kanonizacja*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 8, red. B. Migut, Lublin 2000, kol. 607-608

³⁴ Por. Bl. s. 736, pkt 3

³⁵ Ib. s. 737, pkt 10

³⁶ Por. Codoñer C. *Wstęp*, w: *Isidoro de Sevilla. De differentiis liber I*, Paris 1992, s. 27-42

W dziele tym metoda etymologiczna, która poprzez odnalezienie prawdziwego *origo* wyrazów dać miała dostęp do wiedzy o naturze opisywanych rzeczy i zjawisk, znalazła swój najpełniejszy wyraz³⁷. I tak w księdze X stanowiącej rodzaj słownika³⁸ czytamy:

Sanctus, a veteri consuetudine appellatus eo quod hi, qui purificari volebant, sanguine hostiae tangebantur, et ex hoc sancti nomen acceperunt³⁹.

Podobnie przedstawiony został wywód etymologiczny dotyczący słowa *sanctus* w księdze XV w rozdziale o świętych budowlach, po wstępnym przestawieniu połączeń międzywyrazowych lub szerszej sytuacji, gdy o częściach świątyni i jej obejścia mówi się *sanctus*: jak twierdzi Izydor, według starożytnych *sancta exteriora templi* w sytuacji, gdy *sacra sunt loca divinis cultibus instituta*. Jednak dalej rozróżnienie to zostaje zachwiane, gdyż najświętsza część świątyni, do której dostęp ma jedynie kapłan, określana jest jako *sancta sanctorum*, co Izydor tłumaczy w ten sposób, że to miejsce świętsze jest od zewnętrznej części świątyni opisywanej jako *sancta* na tej samej zasadzie, na której *Cantica canticorum* - *Pieśń nad pieśniami* przerasta wszelkie inne pieśni. Następnie pojawia się interesująca nas definicja:

Sanctum autem a sanguine hostiae nuncupatum; nihil enim sanctum apud ueteres dicebatur, nisi quod hostiae sanguine esset consecratum, aut conspersum. Item sanctum, quod extat esse sancitum. Sancire autem est confirmare, et inrogatione poenae ab iniuria defendere; sic et leges sanctae, et muri sancti esse dicuntur⁴⁰.

Etymologiczne (w starożytnym rozumieniu tego słowa) powiązanie *sanctus* z *sanguis* zaczerpnął Izydor najprawdopodobniej od Serwiusza, który w komentarzu do Eneidy Wergiliusza (Serv. *In Verg. Aen. XII, 200*) pisze: *Sancire ... proprie est sanctum aliquid, id est consecratum, facere fuso sanguine hostiae: et dictum sanctum, quasi sanguine consecratum*⁴¹.

³⁷ Por. Codoñer, C. *Differentia y etymologia, dos modos de aproximación a la realidad*, w: *Mellanges offerts à Jacques Fontaine*, t. 2, Paris 1992, s. 19-30; eadem, *La 'etymología' en Isidoro de Sevilla*, w: *Symbola Mitxelena*, Vitoria 1985, s. 275-286; eadem, *Origines o Etymologiae?*, "Helmantica" 45(1994), s. 511-527; Fontaine, J. *Cohérence et l'originalité de l'etymologie isidorienne*, w: *Homenaje a Eleuterio Elorduy*, Bilbao 1978, s. 113-144; Ledzińska, A. *Gramatyka wobec sztuk wyzwolonych w pismach Izydora z Sewilli: Origo et fundamentum liberalium litterarum*, Kraków 2014, s. 223-240; Magallón García, A.I. *La tradición gramatical de differentia y etymologia hasta Isidoro de Sevilla*, Zaragoza 1996; Poerck, G. *Etymologia et origo à travers la tradition latine*, w: *Anamnesis. Gedenboek Dr. E. A. Lemans*, Brujas 1970, s. 192-228; Schweickard, W. *Etymologia est origo vocabulorum... Zum Versendnis der Etymologiedefinition Isidors von Sevilla*, "Historographia linguistica" 12(1985), s. 1-25; Zumthor, P. *Étymologie (essai d'histoire sémantique)*, w: *Etymologica. Festschrift W. v. Wartburg*, Tubinga 1958, s. 873-893

³⁸ Por. Codoñer, C. *Antecedentes del diccionario. El libro X de „Etymologiae”*, w: *Los Visigodos. Historia y civilización. Actas de la Semana Internacional de Estudios Visigóticos, Madrid-Toledo-Alcalá de Henares, 21-25 de octubre de 1985*, red. A. González Blanco, Murcia 1986, s. 351-371

³⁹ Is. Et. X,241. Cytuję za wydaniem: *San Isidoro de Sevilla. Etimologías I-X*, wyd. Oroz Reta, J., Marcos Casquero, M.A., Madrid 1982, s. 846

⁴⁰ Is, Et. XV,4. Cytuję za wydaniem: *Isidore de Séville. Étymologies. Livre XV*, wyd. J.Y. Guillaumin, Paris 2016, s. 51

⁴¹ Por. *Isidore de Séville. Étymologies. Livre XV*, wyd. J.Y. Guillaumin, s. 152; *Isidor ze Sevilly. Etymologiae X*, przeł, opr. L. Pultrová, wpr. H. Šedinová, Praha 2010, s. 282

Natomiast przykład muru otaczającego miasto może odwoływać się do cytowanej wcześniej dyferencji *Inter sacrum et sanctum et religiosum* przechowanej u Festusa, gdzie rzeczony przykład się znajdował⁴², lub *Institutiones* (2,8) Gajusza, prawnika z II w. n.e., który pisze: *Sanctae quoque res, uelut muri et portae, quodam modo diuini iuris sunt*⁴³. Nawiązanie do świętości praw znaleźć można w *Saturnaliach* (3,3) Makrobiusza, gdy rozważa on różnice pomiędzy *sacrum, profanum, sanctum* i *religiosum*: *Unde et sanctae leges, quae non debeant poenae sanctione corrumpi*⁴⁴.

Jak widać obydwie definicje zawarte w *Etymologiach* odwołują się w jakiejś mierze do sakralnego aspektu słowa, wiążąc je z praktyką skrapiania suplikanta krwią zwierzęcia ofiarnego celem oczyszczenia. Należy zatem przyjąć, że dla Izydora znaczyło ono tyle, co 'czysty, oczyszczony' jednak nie w dowolnych okolicznościach, a w trakcie czynności kultowych, związanych z bóstwem. Drugi sens, obecny w definicji z księgi XV, pojawia się również we wcześniejszym dziele *De differentiis uerborum*, a cały ten fragment wydaje się być oparty na podobnych tamtemu źródłach. Uwypuklenie sensu 'chroniony sankcją, nienaruszalny, nietykalny' można tłumaczyć w księdze XV względami kontekstowymi - jest ona bowiem cała poświęcona budynkom i gruntom, zaś rozdział czwarty, w obrębie którego definicja się pojawia, świętym budowlom. Tak więc w odniesieniu do takich miejsc stosowny jest opis wykorzystujący przymiotnik *sanctus* w wyżej przytoczonym znaczeniu, z nawiązaniem do kary, która grozi każdemu, kto naruszyłby prawnie i kultowo usankcjonowaną nietykalność miejsca poświęconego Bogu. Definicja zawarta w *De differentiis uerborum* poszerza obszar użycia przymiotnika *sanctus* w tym znaczeniu o obiekty pozakultowe, jednak otoczone szczególną czcią.

W świetle powyższych rozważań nie da się nie zauważyć, że proponowane przez Izydora rozumienie słowa *sanctus*, wyrażone świadomie w proponowanych przezeń definicjach, jest wyraźnie węższe aniżeli zakres funkcjonowania tego słowa tak w łacinie klasycznej, jak i chrześcijańskiej, choć zbliża się bardziej do tego pierwszego zasobu. Pełne opracowanie tego zagadnienia wymagałoby po pierwsze analizy kontekstowej wystąpień lemmy *sanctus* w dziełach Sewilczyka połączonej z uporządkowaniem znaczeń, w których się ona pojawia. Wówczas można by się przekonać na ile wyrażona *explicite* świadomość językowa zgodna jest immanentnie tkwiącymi w tekście poświadczeniami użycia leksemu we wskazanych, lub

⁴² Por. *Isidori Hispalensis Episcopi Etymologiarum sive Originum Libri XX*, t. I–II, wyd. Lindsay, W.M., Oxford 1911, s. 278

⁴³ Por. *Isidore de Séville. Étymologies. Livre XV*, wyd. J.Y. Guillaumin, s. 48; 152

⁴⁴ Cytuję za [Lacus Curtius](http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Macrobius/Saturnalia/home.html) [dostęp: 08.05.2018]

<http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Macrobius/Saturnalia/home.html>

innych znaczeniach. Po drugie zaś trzeba dokonać oceny porównawczej tak zgromadzonego materiału leksykalnego w perspektywie diachronicznej. Sewilczyk był bowiem nie tylko świadkiem znaczących przemian społeczno-kulturowych, lecz także związanych z nimi uchwytnych zmian językowych podążających za zmianą pojęć, przekonań i instytucji współczesnego świata.